

Biografisch leren en werken

Het levensverhaal in kaart brengen

Gabriël Prinsenbergh

Eerste druk 2005 - derde herziene druk 2014 (ISBN 978 90 6665 667 3)
Vierde herziene druk 2020

Biografisch leren en werken

Het levensverhaal in kaart brengen

Gabriël Prinsenbergh

ISBN 978 90 8850 954 4

NUR 753 / BISAC EDU040000 / THEMA DNBM

© 2020 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met Uitgeverij SWP voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen door een onderwijsinstelling van een gedeelte uit deze uitgave, in papieren vorm of digitaal, (bijvoorbeeld voor plaatsing ervan op uw digitale leeromgeving of in een reader) kunt u zich richten tot: Stichting UvO, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, Tel. 023-8700212, www.stichting-uvo.nl UvO@cedar.nl.

The Book Of My Life

Let me watch by the fire and remember my days
And it may be a trick of the firelight
But the flickering pages that trouble my sight
Is a book I'm afraid to write

It's the book of my days, it's the book of my life
And it's cut like a fruit on the blade of a knife
And it's all there to see as the section reveals
There's some sorrow in every life

If it reads like a puzzle, a wandering maze
Then I won't understand 'til the end of my days
I'm still forced to remember,
Remember the words of my life

There are promises broken and promises kept
Angry words that were spoken, when I should have wept
There's a chapter of secrets, and words to confess
If I lose everything that I possess
There's a chapter on loss and a ghost who won't die
There's a chapter on love where the ink's never dry
There are sentences served in a prison I built out of lies.

Though the pages are numbered
I can't see where they lead
For the end is a mystery no-one can read
In the book of my life

There's a chapter on fathers a chapter on sons
There are pages of conflicts that nobody won
And the battles you lost and your bitter defeat,
There's a page where we fail to meet

There are tales of good fortune that couldn't be planned
There's a chapter on god that I don't understand
There's a promise of Heaven and Hell but I'm damned if I see

Though the pages are numbered
I can't see where they lead
For the end is a mystery no-one can read
In the book of my life

Now the daylight's returning
And if one sentence is true
All these pages are burning
And all that's left is you

Though the pages are numbered
I can't see where they lead
For the end is a mystery no-one can read
In the book of my life

Sting

(Sacred Love – A&M Records, 2003)

Inhoud

Voorwoord 11

Inleiding 12

Deel I Over de levensloop en het levensverhaal: een oriëntatie

1. Het levensverhaal in de literatuur 16
 - Autobiografische geschriften* 18
 - De roman: de wereld waarin het individu gerespecteerd wordt* 22
2. De pioniers van de biografische methode 24
 - De menselijke levensloop als psychologisch vraagstuk* 25
 - Aanvaarding van zichzelf en de ander* 27
3. Hedendaagse gezichtspunten omtrent de levensloop 29
 - Mensen zoeken hun eigen weg nu de grote verhalen zijn weggevallen* 31
 - Identiteit en biografie* 32

Deel II Levensfasen en levensdomeinen

4. De klassieke en vroegmoderne kijk op de levensloop 36
 - Levensloopbeelden* 37
 - De zevenjarencyclus* 39
5. Nieuwere visies op de levensfasen 44
 - Tijdperken van het leven volgens Guardini* 45
 - De acht levensstadia van Erikson* 46
 - Ontwikkelingstaken van Havighurst* 48
 - Een terugblik* 48
 - Levensfasen en keuzebiografie* 49
6. Domeinen van het bestaan 51
 - Lijf en leden* 52
 - Leven en wonen* 54
 - De persoonlijke biografie* 56
 - Scholing en beroep* 57
 - Mijn en dijn* 58
 - Cultureel leven* 59
 - Toewijding als voorwaarde* 60

Deel III Het biografisch onderzoek: thema's en bouwstenen van biografisch werken

7. Het biografisch gesprek 62
 - Toegang tot het verhaal* 63
 - Kwaliteitscondities* 64
 - Diepte-interview* 65
 - De positie van de verteller* 66
 - Verleden, heden, toekomst* 66
8. Het verhaal is al begonnen: over onze komaf 68
 - Naamgeving* 69
 - Genogram* 70
9. De schatkamer van de herinnering 74
 - De geheugenkunst* 75
 - Omstreden herinneringen* 76
 - Bewuste en onbewuste herinneringen* 78
 - De weg naar binnen* 78
 - Het kostbaarste bezit* 79
10. Bijzondere levensloophema's 87
 - Tijd van leven* 87
 - Belangrijke ontmoetingen* 90
 - Kruispunten en mijlpalen* 97
 - Zin in leven en zin van het leven* 99
 - Verlies en loslaten* 101
11. Levensbeelden: biografische oefeningen met symbolen 103
 - De levensboom* 104
 - De levensspiraal* 106
 - Het labyrint als richtingaanwijzer* 107
 - Het levenspanorama* 111
 - Een koffer voor de levensreis* 114

Deel IV De praktijk van het biografisch leren en werken: methoden en werkvormen

12. Biografisch leren, leren van het leven 116
 - Educatieve biografie* 116
 - Biografische strategieën* 118
 - Biografisch leren in vormen van educatief werk* 121
13. Narrativiteit: het belang van levensverhalen 127
 - Levensverhalen vertellen in de praktijk* 129
 - Oral history-projecten* 136
 - Autobiografisch schrijven* 137
 - Dagboek* 140

	<i>Therapeutisch vertellen of het pedagogisch verhaal</i>	142
	<i>Het levensboek</i>	143
14.	Coachen in levensloop en loopbaan	145
	<i>Biografische consultatie en counseling</i>	145
	<i>Levenslooponderzoek als nieuwe zingevende oriëntatie</i>	146
	<i>Loopbaanbegeleiding</i>	147
15.	Biografisch werken met verschillende werksoorten	152
	<i>Leerlingen en studentenbegeleiding</i>	152
	<i>Jongerenwerk</i>	155
	<i>Therapeutisch werken</i>	156
	<i>Werken met vluchtelingen</i>	169
	<i>Ouderenwerk</i>	172
	<i>Ten slotte</i>	175

Noten 177

Literatuur 183

Bijlagen 189

Dankwoord 201

Over de auteur 203

Voorwoord

Biografisch leren en werken is een werkwijze die in de laatste decennia in allerlei varianten voor even zoveel doelstellingen behoorlijk is ingeburgerd. We komen deze methode tegen onder diverse namen zoals biografische consultatie, biografiecounseling, biografiek, levensloopkunde en binnen het grote aanbod van coaching onder de namen personal- en lifecoaching, en vooral biografisch coachen.

De werkgebieden waarbinnen deze methodiek steeds meer wordt toegepast, zijn de agogische en therapeutische beroepen, het onderwijs en het vormingswerk.

Binnen het domein personeel en organisatie zijn de thema's levensloop en loopbaan, in het kader van loopbaanbegeleiding, carrièreplanning, maar ook bij outplacement en reïntegratie, belangrijke onderwerpen. Door een toenemende belangstelling voor leeftijdsbewust personeelsbeleid verdiepen werkers in deze sector zich in kennis en vaardigheden rond levensloophema's.

De geestelijke verzorging kent al een lange tradities in het omgaan met het levensverhaal en de persoonlijke interpretatie daarvan, vooral bij lief en leed. Voor pastores en geestelijk werkers heeft het levensverhaal als thema een hoge prioriteit.

Deze publicatie is bestemd voor werkers die in hun praktijk te maken krijgen met levensvragen en levensloophema's en eveneens voor studenten in het hoger onderwijs van agogische beroepen die zich daarvoor voorbereiden.

Naast een algemene oriëntatie op het levensverhaal en de basisbegrippen met betrekking tot de biografie van de mens, is dit boek vooral gericht op het vergroten van vaardigheden in het werken met biografische thema's en worden veel praktische oefeningen beschreven.

Dit boek is bedoeld als een brede oriëntatie en kan, navenant de behoefte aan informatie kennis en vaardigheid, bij elk deel of hoofdstuk worden begonnen.

In 2005 verscheen de eerste druk van dit boek, we zijn nu een vijftiental jaren verder, waarin de werkwijze van het biografisch onderzoek belangrijke ontwikkelingen heeft ondergaan, die alleszins de moeite waard zijn om kennis van te nemen. Daarbij zien we een grote schakering omtrent de thema's levensloop en levensverhalen met een veelkleurige uitvoeringspraktijk, die in dit boek ruimschoots onder de aandacht wordt gebracht.

Inleiding

Het luisteren naar levensverhalen bestaat al zolang als mensen kunnen vertellen en zij er behoefte aan hebben hun wederwaardigheden met anderen te delen. Ook tijdens gesprekken in de zorg gaat het steeds over het wel en wee in het leven of over één of meer belangrijke feiten die het vertellen waard zijn. Op zich is er dus niets nieuws onder de zon. Toch is het werken met levensverhalen – en dan gaat het vooral over specifieke gebeurtenissen en levensthema's – binnen agogische beroepen een tamelijk nieuwe werkwijze, die niet alleen in ons taalgebied, maar ook in de ons omringende landen de laatste decennia tot ontwikkeling is gekomen.

Er is zeker een aantal redenen te geven waarom de belangstelling voor het eigen levensverhaal is gegroeid. We leven niet meer in een land met vaders en moeders die ons vertellen hoe wij ons leven moeten inrichten. Veel van hun oude normen en gedragsregels zijn versleten. Dat kan enerzijds een opluchting zijn, maar tegelijkertijd kan dat ook onzekerheid veroorzaken. Meer en meer is er het verlangen om het verlies aan gedragsregels en normen een nieuwe invulling te geven. We zien dat onder andere door belangstelling voor spiritualiteit, humanistisch en voor filosofie, dat ook als vak op verschillende scholen wordt gegeven.

In de traditionele modellen *hoe te leven* zijn heel wat gaten gevallen of zijn intussen door nieuwe generaties voor diverse alternatieve modellen ingewisseld. Een belangrijk gevolg van deze ontwikkelingen is dat er behoefte ontstaat om meer *inzicht* te krijgen in wie je bent en hoe het komt dát je zo bent en wat je voorgeschiedenis daaraan heeft bijgedragen.

Iedereen die gaat studeren, in een beroep stapt of belangrijke beslissingen gaat nemen, moet weten wie hij of zij is en wat zijn of haar mogelijkheden zijn. Dan moet je zicht hebben op je leven, je levensplan en je levensloop. Meer dan vroeger zijn mensen verschillend en moeten zij zich, in deze sterk geïndividualiseerde maatschappij, profileren in hun eigen *personality*.

Al met al een uitgesproken reden om de eigen levensloop onder de loep te nemen! Bovendien ontlenen mensen – die aan een studie beginnen of een beroep gaan uit oefenen hun motivatie aan de wens inzicht in zichzelf te krijgen. Vanuit deze nieuwe optiek wordt het kennen van de eigen levensvisie en het leren omgaan met de eigen levensgeschiedenis steeds belangrijker.

In veel kringen wordt in dit verband steeds meer gesproken over *keuzebiografie*. Door heel wat emancipatiegolven die door de samenleving zijn gestroomd zijn mensen immers mondiger geworden. Vooral in de vrouwenbeweging is de belangstelling voor het eigen verhaal steeds opvallend aanwezig geweest. Cursussen en workshops in autobiografisch schrijven trekken veel belangstelling.

De huidige interesse voor het individuele levensverhaal heeft ook gevolgen voor het *genre biografie* (samenvoeging van twee Griekse woorden voor *leven* en *schrijven*) Deze specifieke stijl binnen de literatuur verbreedde zich enorm en groeide uit zijn vertrouwde voegen. Vroeger kenden wij vooral de biografieën en autobiografieën van bekende personen zoals filosofen, kunstenaars, schrijvers, uitvinders, ontdekkingsrei-

zigers en politici, heden ten dage zien we een ware hausse aan egodocumenten en beschrijvingen van bijzondere levenssituaties. Media als televisie en film vertonen – naast de vaak triviale talkshows met prominenten en populaire sterren – ook boeiende documentaires. De zogeheten *biopic* of *docufilm* is een combinatie van een gespeeld levensverhaal met authentiek materiaal.

Deze biografische geschriften, autobiografisch getinte romans en gefilmde documentaires over het leven van boeiende en interessante personen laten zien hoe mensen hun leven hebben geleefd en kunnen een inspiratiebron, dan wel een waarschuwing zijn voor de lezer of de kijker.

In dit boek is de focus vooral gericht op het *werken aan de eigen biografie*. Dit betekent dat het levensverhaal vanuit een geheel eigen standpunt wordt waargenomen en onderzocht. Het kader is dan ook een heel ander dan dat van de hierboven genoemde biografische documenten.

Ieder bewust levend mens zal beamen dat het uitermate zinnig kan zijn om van tijd tot tijd voor het welzijn van zichzelf en de naaste anderen orde op zaken te stellen. Tijdens het *biografisch werken* gebeurt dat volgens een bepaalde systematiek en wel met name binnen diverse beroepen in de sociale sector. Twee of meer mensen zijn daar meestal bij betrokken, van wie één van hen als begeleider, coach of biografisch counselor optreedt. Binnen een aantal begeleidingstrajecten en het onderwijs vinden deze bijeenkomsten veelal plaats in groepen.

In het sociaal-culturele klimaat van de afgelopen jaren hebben de onderwerpen levensloop en levensverhaal een warm onthaal gekregen, vooral omdat door het werken met deze thema's de kansen worden versterkt meer grip op het eigen leven te krijgen. Intussen is de term *biografisch werken* langzaamaan bekend geworden en als methodiek in diverse variaties geïntegreerd binnen de dagelijkse praktijk van een steeds grotere groep van psychosociale en sociaal-pedagogische hulpverleners en loopbaanbegeleiders, en is een niet meer weg te denken aspect geworden binnen hun vakgebied.

In Vlaanderen is de term *biografisch leren* meer in gebruik. Onder deze naam worden daar in het hoger onderwijs en het vormingswerk studie- en werkprojecten ingericht. Tijdens het biografisch leren en werken zijn bijzondere belangen in het spel. Het eigen levensverhaal ervaart ieder mens als uniek en authentiek – ook al lijkt dat voor een buitenstaander wellicht weinig spectaculair – hij heeft immers alle lief en leed tijdens het leven ondervonden en voelt de voor hem bijzondere gebeurtenissen in al zijn vezels. Voor het delen van ervaringen met een vertrouwde gesprekspartner hebben we in het Nederlands een prachtige uitdrukking: *op verhaal komen*. De levensthematiek waaraan tijdens het contact met een begeleider of coach wordt gewerkt, en die in deze publicatie vanuit een creatieve optiek wordt beschreven, vraagt dan ook om een zorgvuldige en respectvolle benadering.

Ook binnen een bredere maatschappelijke context zien we de betekenis van het biografisch werken. Zo blijkt bijvoorbeeld uit internationaal onderzoek binnen de geestelijke gezondheidszorg dat *reminiscentie* – actief herinneren van het eigen leven – leidt tot afname van depressieve klachten en een toename van levenssatisfactie bij ouderen.

Uit de schier eindeloze informatiestroom weten we maar al te goed dat mensen die door de gang van het leven, door oorlog of geweld door elkaar zijn geschud, veelal graag hun verhaal kwijt willen, ook al weten we dat sommigen van hen er liever nooit meer over willen praten omdat de pijn te groot is om het leed onder ogen te zien.

Uit verslagen over het werken met vluchtelingen en migranten lezen we dat het beter leren kennen van de eigen geschiedenis de eigen identiteit kan versterken en dat door te luisteren naar het levensverhaal de verteller uit de anonimiteit tevoorschijn komt en het respect voor hem wordt vergroot.

Hoe zouden we deze werkwijze nu definiëren? *Biografisch werken* zou men kunnen omschrijven als een persoonlijk onderzoek om het eigen bestaan in kaart te brengen, de eigen en specifieke passies en drijfveren te leren kennen met als doel zin en betekenis van het leven – in de context van eigen tijd en samenleving – beter te kunnen begrijpen en te accepteren.

Het *biografisch leren en werken* wordt in studieprojecten en publicaties vooral belicht vanuit sociaal-agogische standpunten en dat is in deze publicatie in principe niet anders. Het levensverhaal van de mens wordt echter te kort gedaan wanneer dat alleen vanuit de gedragswetenschappen zou worden bekeken. De thematiek van het *biografisch leren en werken* wordt om deze reden dan ook geplaatst binnen de bredere context van het begrip *biografie*. Dat betekent onder meer, binnen het kader van deze werkwijze, dat het levensverhaal niet alleen wordt beschreven (*biografie*) maar ook verteld en uitgebeeld. Deze bijzondere thematiek, *het levensverhaal van de mens*, is een breed thema en bevindt zich op een kruispunt van wegen waarop we onder meer ook filosofische, historische, literaire en kunstzinnige aspecten ontmoeten.

Vanuit deze gedachte is gekozen voor een inleidende oriëntatie waarbij allereerst de literatuur, met name de autobiografie en de roman, onder de aandacht wordt gebracht. Verder staat bij het begin van elk hoofdstuk een specifieke *intro* of *opmaat*. Vanuit bovenstaande overwegingen zijn dat veelal literaire of filosofische teksten die passen bij het onderwerp van het betreffende hoofdstuk en die het behandelde thema in een breder kader plaatsen.

De levensloop wordt ook op kunstzinnige wijze waargenomen en onderzocht, zodat de veelkleurigheid van het levensverhaal meer tot zijn recht komt en ten toon gespreid wordt. Daarom wordt het kunstzinnige element sterk bij het biografisch werken betrokken. Voorbeelden van creatieve werkvormen zoals autobiografisch vertellen en schrijven, beeldend werken en drama, zijn dan ook geïntegreerd in de beschrijving van de diverse levensloophema's.

Dit boek wil een handreiking zijn voor mensen die in studie en praktijk op zoek zijn naar informatie en het leren van vaardigheden om op een creatieve manier met het levensverhaal van zichzelf en hun gesprekspartners te kunnen omgaan. Om de kunst van het biografisch werken te kunnen leren en verstaan – het begeleiden en coachen van mensen die, misschien wel noodzakelijkerwijs, meer zicht willen krijgen op de wederwaardigheden van hun leven – is het zinvol de context van de biografische methode te leren kennen, informatie te verkrijgen omtrent de geschiedenis ervan en daarnaast ook kennis te nemen van het werkterrein, waar het biografisch leren en werken plaatsvindt.

Deel I

Over de levensloop en het levensverhaal

Een oriëntatie

Wij zijn van kleins af aan met verhalen vertrouwd geraakt. Eerst waren er sprookjes en sagen en later avonturen en mythologieën. Verhalen zijn van alle eeuwen en alle culturen. Ze zijn het diepst verankerd met het wel en wee van de mens. Daarin zien we hoe mensen omgaan met de vele facetten van het leven. Veel verhalen zijn van mond tot mond overgeleverd en hebben veelal de charme van eenvoud. Verhalen die echter de levensloop van mensen beschrijven, zijn wel heel bijzondere verhalen. Zij getuigen van levensgeschiedenissen met hun specifieke afkomst en verleden, maar vooral van de tijd en cultuur waarin werd geleefd.

Deze levensverhalen kunnen we vanuit verschillende standpunten bekijken. In autobiografieën die in de loop van de eeuwen werden geschreven, krijgen wij veel informatie over de aard en wijze waarop mensen hebben geleefd. Er wordt daarin verteld hoe mensen tegenover het leven stonden en welke bijzondere thema's voor hen belangrijk waren. In het literaire genre van de roman leren we de levenssfeer kennen van de mens in verschillende tijden en culturen van vroeger en nu, maken we kennis met ontelbare gebeurtenissen die mensen hebben meegemaakt en hoe zij ermee zijn omgaan.

In dit deel wordt tevens de nog jonge geschiedenis van het biografisch werken beschreven. We maken daarin kennis met opvattingen van enige pioniers uit de levenslooppsychologie, maar kijken ook hoe de huidige ontwikkelingen zich verder aftekenen.

1. Het levensverhaal in de literatuur

*Kijk er maar naar,' zegt de engel: 'Zo is het leven van de mensen
– hier en overal, vandaag en altijd.'*

Ik kijk.

'Zou jij een mens willen zijn?'

Ik aarzel.

'Als ik niet geboren was,' zeg ik beleefd: '-nee.'

Mijn engel glimlacht.

'Maar je bent geboren!'

'Ik weet het,' zeg ik: 'en daarom hang ik zo aan het leven.'

Max Frisch

Uit: *Dagboek 1946-1949* (Meulenhoff, 1986).

Door de eeuwen heen hebben mensen altijd kennis kunnen nemen van de levensverhalen van belangrijke personen. Veelal werden zij als voorbeeld gesteld voor een eerbare of moedige levenswijze. In de middeleeuwen waren dat vooral heiligen, later ook kunstenaars, ontdekkingsreizigers en uitvinders.

De belangstelling voor het literaire genre biografie kent een op en neergaande beweging die synchroon loopt met het heersende culturele klimaat. Tijdens de jaren zestig en zeventig van de achter ons liggende eeuw, bij de opkomst van het structuralisme, neomarxisme en postmodernisme was er zelfs sprake van *anti-biografisme*.

In de theorieën van bijvoorbeeld Foucault en Marcuse was er voor het leven van een individu geen speciale aandacht. Het geloof in een authentiek ego moest verdwijnen.^[1] Later zette Foucault zich echter in voor de zelfzorg. Tijdens deze zelfde jaren ontstonden, naast dit filosofische kader, vanuit de humanistische psychologie en diverse emancipatiebewegingen, ook andere ontwikkelingen waarbij het persoonlijke verhaal en vooral de eigen ervaring hoog in het vaandel stonden. In het midden van de jaren tachtig toonde het lezerspubliek, wellicht ook mede onder invloed van het meer persoonsgerichte onderwijs en vormingswerk, een sterkere belangstelling voor biografieën.

Het genre biografie in de literatuur is volwassen geworden. In Engeland, waar men op dit gebied een luisterrijke traditie kent, is een boeiende ontwikkeling in dit genre te bespeuren. Daar zijn auteurs van biografieën aan het werk die zich op een literaire manier verplaatsen in het leven van de hoofdpersoon. De lezer wordt zó intensief betrokken bij belangrijke gebeurtenissen en beslissingen van de hoofdpersoon, dat hij zich de vraag gaat stellen hoe hij dat zelf in die situatie zou hebben gedaan. Bij deze manier van schrijven komt een sterk ethisch aspect naar voren, een kijk op het leven, waarbij het niet alleen gaat om het verhaal van een persoon, maar ook over de

kwaliteit van het leven en hoe het wordt geleid.^[2]

Naast de biografieën die auteurs over bijzondere persoonlijkheden hebben geschreven, zijn het de autobiografieën die een heel bijzondere plaats innemen in het genre biografie. Daarbij gaat het om de eigen beschreven levensloop.

Het beschrijven van het levensverhaal kent diverse variaties. Het zijn in vele gevallen beschouwingen over het zelfbesef. Zo kennen we ontboezemingen, feitenberichten en brieven, die zich beperken tot belangrijke fragmenten uit het leven van een persoon. Daarnaast zijn er memoires, herinneringen en dagboeken die het leven van de desbetreffende personen gedetailleerder uit de doeken doen.

Dit bijzondere genre geldt echter ook als het meest bediscussieerde genre binnen de literatuur. Het egodocument, zo vinden critici, is oncontroleerbaar en zijn het dagboek en de briefwisseling niet gebonden aan technische voorschriften. Er hoeft geen opbouw of plot, noch motiefverwondering, redelijkheid of logica aan te pas te komen.^[3]

De persoonlijkheid is een privé-aangelegenheid en geen ingrediënt van de literatuur. Maar waarin ligt dan de wezenlijke waarde van het egodocument dat zich in een ongehoorde belangstelling mag verheugen? Allereerst is het belang van historische informatie zeker heel groot, omdat we uit veel geschriften kunnen opmaken hoe mensen in bepaalde periodes hun leven hebben ingericht, hoe hun levenssfeer en opvattingen waren en aan welke bijzondere problemen zij het hoofd hebben moeten bieden.

Daarnaast zien we steeds weer opnieuw een grote mate van belangstelling als bijzondere en in het oog springende persoonlijkheden hun memoires publiceren. Ik weet nog hoe er indertijd werd uitgekeken naar de lang verwachte autobiografie *Leven om het te vertellen* van Gabriel García Márquez verschenen. Deze meesterverteller van wereldfaam zal vast en zeker ook wel een spannend levensverhaal hebben, is dan de veronderstelling. Of zijn levensgeschiedenis nu wel of niet spannend is, is in het kader van dit literaire genre eigenlijk niet eens zo belangrijk. Het bijzondere van een begenadigd schrijver is de wijze waarop hij of zij dat leven beschrijft. Márquez doet dat bijvoorbeeld met een grote dosis humor en een passie die de lezer maar al te goed van hem kent.

Dat naast schrijvers van grote kwaliteit ook steeds meer mensen zonder uitgesproken literaire ambitie of begaafdheid behoefte hebben hun levensverhaal op te schrijven en tevens aan anderen willen laten lezen, is op zijn minst een merkwaardig en interessant verschijnsel. De aantallen van deze levensverhalen die de afgelopen jaren verschenen, zijn immens groot.

Emancipatieprocessen van minderheden, bijzondere gebeurtenissen als een oorlog en de vaak daarmee verbonden vrijheidsstrijd, het verhaal van een vluchteling of een bijzondere ziektegeschiedenis zijn veelal aanleiding deze vaak emotionele gebeurtenissen te beschrijven.

De culturele en kunstzinnige vorming van de jongere generaties heeft zo te zien zijn vruchten afgeworpen. Net als mensen die graag schilderen of fotograferen zie ik deze vorm van schrijven als een expressiemiddel of als een vorm van verwerking van ingrijpende gebeurtenissen. Uiteraard vallen deze geschriften niet binnen het literaire genre biografie, zodat critici daar ook niet hun neus voor hoeven op te halen.

Door de ontwikkeling van deze schrijfcultuur is wellicht ook de belangstelling voor het literaire (auto)biografisch genre groter geworden.

Het beschrijven van het eigen levensverhaal in de vorm van het dagboek, is echter al een viertal eeuwen in Europa een geliefde bezigheid. De vermenging van het persoonlijke en alles wat er om ons heen en in de wereld gebeurt, maakt dit genre tot iets kostbaars.^[4]

In de meer dan zestig jaar van het bestaan van de boekenserie Privé-domein zijn nu al zo'n 300 autobiografische geschriften verschenen in de vorm van brieven, herinneringen, memoires en dagboeken. Het zijn allemaal levensverhalen van beroemde of op z'n minst bekende mensen uit heden en verleden.

Autobiografische geschriften

Beoefenaars van het 'biografisch leren en werken' kunnen veel leren van (auto)biografieën of essays over een biografisch onderwerp. De positie van waaruit iemand zijn levensverhaal vertelt – bijvoorbeeld als leermeester (in de brieven van Erasmus) of als onderduiker (Anne Frank) – kan heel bepalend zijn. Ook de levensthema's die de verteller zelf belangrijk vindt om te bespreken en de manier waarop hij of zij het verhaal vertelt – dichtbij zichzelf, betrokken of met een zekere distantie – bepalen de dynamiek van het levensverhaal.

Tijdens het begin van de opleiding *biografisch counselor* wordt aan de deelnemers gevraagd een (auto)biografie te kiezen van iemand met wie zij zich min of meer verbonden voelen. De opdracht luidt: ontdek bij deze persoon de in het oog springende levensthema's, zijn of haar bijzondere drijfveren in het bestaan en beschrijf daarnaast wat deze thema's voor jou betekenen. Het gaat er bij deze oefening om gevoelig te worden voor persoonlijke passies en beweegredenen van mensen die we ontmoeten en tevens om bijzondere levenssituaties te leren onderscheiden van onze gesprekspartners tijdens het biografisch werken.

Ter illustratie van de indrukwekkende hoeveelheid aan autobiografische geschriften die in de loop van de geschiedenis zijn geschreven, volgt een keuze van enkele markante mensen die blij hebben gegeven van hun specifieke talenten en opmerkelijke uitdagingen tijdens hun leven. Deze voorbeelden zijn vooral bedoeld als een oriëntatie op het levensverhaal en als inspiratie om zelf op zoek te gaan naar een boeiende (auto)biografie.

We kennen gelukkig nog toonbeelden uit een ver verleden zoals de Griek Isocrates, een tijdgenoot van de filosoof Socrates, die ongeveer 350 jaar voor onze jaartelling leefde. Hij stichtte een school voor retoriek en werd een taalspecialist. Op 82-jarige leeftijd schreef hij *Antidosis*, een autobiografie in de vorm van een redevoering. Naar eigen zeggen wilde hij een beeld geven van zijn gezindheid, zijn karakter, zijn levenswijze en zijn ontwikkeling tijdens zijn levensloop tegenover 'mensen die slecht zijn ingelicht' om dat alles voor latere geslachten te kunnen vastleggen.^[5]

Het belangrijkste autobiografisch geschrift uit de antieke tijd is ongetwijfeld de *Belijdenissen* van de kerkvader Augustinus – welbeschouwd de eerste echte autobiografie in de wereldliteratuur – dat hij omstreeks het jaar 400 op 43-jarige leeftijd heeft geschreven. Met Plato heeft hij het belang van de innerlijke gerichtheid onder ogen gezien. Dat

betekent dat het naast de waarneembare feiten in het leven vooral om de innerlijke groei gaat. En dat is ook tijdens het 'biografisch werken' het belangrijkste doel.

Deze Augustinus, die het grootste deel van zijn zesenzeventig jarig leven aan de rand van het Romeinse Rijk heeft geleefd, had een zeldzaam expansieve groei van innerlijk leven die steeds weer opnieuw gepaard ging met grote veranderingen. De kern van dit werk is echter geen psychologische analyse van de gang door zijn leven, maar het gaat hem veel meer om een absoluut innerlijk doel: de vereniging met God, de zekerheid van zijn geloof en daardoor het streven naar gelukzaligheid. Hij was echter geen vrome praatjesmaker, want hij bleef zijn leven lang een scepticus, een zoekende mens.^[6] Een bijzondere uitspraak van hem is zijn hartenkreet tot zijn God: 'en rusteloos blijft ons hart totdat het zijn rust vindt in u.'

In navolging van Augustinus noemde de pedagoog en filosoof Jean Jacques Rousseau, heel veel eeuwen later tijdens de achttiende eeuw, zijn uit vele delen bestaande autobiografie eveneens *Belijdenissen*. Vanuit zijn overtuiging dat hij volkomen anders was dan anderen, beschreef hij alle denkbare zielenroerselen die hem van zijn vroegste jeugd hadden beziggehouden. Zijn *Confessions* vormt de meest uitgebreide autobiografie, die zijn weerga niet kent.

In tegenstelling tot Augustinus' innerlijke biecht, wilde Rousseau met zijn expressieve 'biecht' blijk geven van alle denkbare sentimenten die hij als mens had beleefd. Hij wilde zijn leven als kunstwerk, als *performance* presenteren.

In de middeleeuwen komen we een van de grootste geleerden van die tijd tegen: Pierre Abélard. Toen hij 38 jaar oud was – in 1117 – ontmoette hij de jonge zeer begaafde Héloïse, die hij enige tijd privé lessen gaf, omdat vrouwen in die tijd niet tot de kathedraalschool werden toegelaten. Zij schreven elkaar in die twaalfde eeuw bijzondere brieven, die nu na zoveel eeuwen nog steeds fascineren en boeiend zijn er kennis van te nemen. Vooral die van Héloïse hebben een hoge mate van oprechtheid. Met zelfrespect weet zij de voor haar belangrijke levensthema's, zowel rationeel maar vooral emotioneel, vorm te geven. Het is een indrukwekkende correspondentie tussen de leraar van de kathedrale school in Parijs en deze twintig jaar jongere vrouw, met wie hij een korte liefdesaffaire heeft gehad. Abélard heeft er snel spijt van en zijn brieven getuigen dan ook van een groot zondebesef. Hij stelt haar voor haar liefde voor hem tot God te richten. Héloïse daarentegen, heeft altijd van haar leermeester gehouden en getuigt, ook als zij later tegen haar eigen innerlijke keuze in het klooster verblijft, nog steeds van haar liefde voor hem. Als Abélard kritiek uit op haar liefdesontboezemingen besluit Héloïse zich te beperken in haar gevoelens. Heel haar leven heeft zij echter haar verbondenheid met Abélard ervaren en terwijl hij die niet ontkende, heeft hij zich pas aan het eind van zijn leven oprecht uitgesproken.

Na de dood van Héloïse in 1163 werden zij in hetzelfde graf bijgezet. Sinds 1817 rusten beiden op het beroemde kerkhof van Père-Lachaise in Parijs.^[7]

Erasmus, portret van Albrecht Dürer

In de talrijke brieven die Desiderius Erasmus (1469-1536), naast zijn meest beroemde werk *Lof der zotheid*, heeft geschreven, maken we kennis met zijn opvattingen en zijn uitgesproken meningen maar daarnaast

horen we ook veel over zijn wederwaardigheden tijdens zijn vele reizen en ondernemingen. Als we de namen lezen van al degenen die hij heeft ontmoet en heeft geschreven, dan zien we zijn brede interesse voor zoveel belangrijke thema's van het leven. Hij schrijft onder meer over letterkunde, theologie en pedagogie. Hij is een uitgesproken pacifist en een kritisch humanist.

De historicus Huizinga raakte in het voorwoord, bij de eerste uitgave van de brieven in het Nederlands in 1936, de essentie van deze grote persoonlijkheid. 'De lezer zal hier Erasmus ontmoeten in al de wisselingen van zijn moeizame levensloop. Als dichterlijk jongeling in het klooster, als worstelend literaat in Parijs, als nieuweling op het veld der godgeleerdheid, als wereldberoemdheid, als onwillige medespeler in het drama der hervorming, als licht dat in Bazel onderging. Hij zal, ook in de vertaling, Erasmus zien in de levendigheid van zijn geest, in de scherpte van zijn betoog, in de vrolijkheid van zijn scherts, in de ernst van zijn verontwaardiging, en ten slotte wellicht ook in de trekken die ons somtijds beletten, Erasmus van ganser harte te bewonderen. Hij heeft zijn zwakkere zijden nooit verborgen.'

Goethe, de gigant uit de tijd van de romantiek, schreef verschillende werken waarin hij zijn levenservaringen heeft beschreven zoals *Uit mijn leven* en *Waarheid en Verdichting*. Zoals de titel van het tweede werk al doet vermoeden, was voor Goethe de dichterlijke vrijheid, ook in het beschrijven van het eigen leven, van grote betekenis. Niet alleen de naakte feiten maken het leven uit, ook wensen en verwachtingen horen erbij.

Ook voor Marcel Proust, misschien wel de grootste schrijver uit de vorige eeuw, waren fictie en werkelijkheid relatieve begrippen. Hij is vooral bekend geworden door zijn indrukwekkende opus *Op zoek naar de verloren tijd*, dat hij schreef tussen de jaren 1913 en 1927. Dit werk wordt beschouwd als een van de grootste romans uit de literaire geschiedenis en is uitermate autobiografisch. Deze roman handelt over de doorwerking van het verleden en de wording van een schrijver. Hij beschrijft in dit uit zeven delen bestaande boekwerk allerlei menselijke gevoelens en ervaringen, zoals liefde, jaloezie, verbeelding en droom die in het menselijk bestaan en de tijd, op een poëtische manier gestalte krijgen.

Veel herinneringen zijn ons dierbaar, maar ze kunnen ook ongewild het leven veronaangenamen. Verbeeldingskracht maakt het ons echter mogelijk om de discrepanties tussen het ik en de ons omringende wereld te overwinnen en zo jezelf te kunnen vinden.

Ik was dertien jaar toen ik, tijdens een bezoek aan het Zuid-Nederlandse Limburg moest overstappen in Sittard. Op het station stond een boekenstalletje en mijn oog viel op het toen pas verschenen *Jeugd in de Pijp. Vrijmoedige herinneringen* van Piet Bakker met tekeningen van Jo Spier. Het was een schaarse tijd en ook toen waren boeken niet goedkoop. Mijn vader, met wie ik het reisje samen maakte, schonk het mij toen hij mijn belangstelling merkte. Piet Bakker, de latere onderwijzer en schrijver, vertelt in dit boek over zijn jongensjaren in de Amsterdamse van Ostadestraat.

Een aantal jaren eerder had Theo Thijssen, schrijver van het beroemde boek *Kees de jongen* en net als Piet Bakker een *volksopvoeder* – zoals onderwijzers in die tijd vaak werden genoemd als zij werkzaam waren in volksbuurten – het verhaal van zijn jeugd beschreven.